

משלחת עדות

הרבנות הישראלית

יום 45 למלחמה, 21.11.23 ח' כסלו תשפ"ד

עם תחיית החיים – מבוא תמר אלעד-אפלבוים

אולי גם אני אֶזְכֶּה לְתַחִית הַמֵּתִים,
עם תְּקִיעַת שׁוֹפָרִי.
אולי גם אני אֶקוּם מֵעֶפְרָי.
מתוך: עם תחיית המתים / חיים גורי

משלחת העדות של הרבנות הישראלית לכפר עזה, שדות נגב ומחנה שורה לקחה על עצמה להתייבב במקומות בהם התרחשו זוועות השבעה באוקטובר, לראות משהו מהמראות שנושאים פליטים וניצולים, קרובינו וחברי קהילתינו שהיו ונמצאים בשטח, לשמוע את מי שפועלים כעת בלב האסון ולהתקרב אפילו קצת לבני זוג, אחים, בנים, גיסים וחברים שלנו שנלחמים בעזה.

לעולם לא אוכל לתאר מה ראינו. ומה שראינו היה גם הוא שריד וחלק מאסון עצום ועדיין פעיל, שהתרחש במקומות וסיפורים רבים כל כך וחשובים כולם. עמדנו בכפר עזה, בתוך שורת בתים בשכונת הצעירים, ראינו איך התנפלו כוחות הרשע והחילול על הכל, אפשר היה עדיין לשמוע את הזעקות ולהרגיש את האימה, ידענו שהיו בבתי האלה כל כך הרבה נרצחים ונלקחו כל כך הרבה חטופות וחטופים, ידענו שמה שראינו לא נגמר כי זעקת החטופים זעקה אלינו מן האדמה והמנהרות הארוכות בעזה, שלא נעצור עד שישובו כולם.

עמדנו בכפר עזה בגיא ההריגה שבשדות ארץ ישראל בשכונת הצעירים וחשבתי לעצמי, מי יוכל לשוב לכאן אחרי כל זה. ואיך שבים לחיות, להאמין בבני אדם ובחיים. מעולם לא הרגשתי קרובה יותר לסבים ולסבתות שלי ניצולי השואה מאשר ברגע ההוא בכפר עזה. נזכרתי בעיניים הנטושות שלהם כשסיפרו כמה בודדים היו וכמה שתק העולם מול הרשעה. עולמם שתק עליהם.

חשבתי לעצמי: ומה היה קורה אם הם היו מצליחים. וישראל על כל יושביה, כמו שהם רצו, הייתה חס ושלוש נמחקת. אם כל היהודים כולם וכל ישראל על כל יושביה ויושבותיה היו נמחקים, ואחד לא היה נשאר להיות לעד. מה היה אומר העולם, מה היה חסר העולם. המחשבה הזאת רדפה אותי. ומשהו בי מת ממנה. כמו טראומה פעילה בלי הד בלי החלמה, כשאינ עדים ואין מי שיזעק את זעקת הנרצחים.

עמדתי משותקת בכפר עזה והדבר היחיד שהציל אותי היה הקול השבור של חנן. את חנן מכפר עזה פגשתי כמה ימים אחרי שהוא וחבריו פונו לאילת, והוא התעקש, לשבת על הרצפה ולבכות, ולשיר בקולו ולבו השבור לו יהי, והבטיח שנשוב ונחיה. הרגשתי שהוא מנשים את כולנו מלב ללב בלבו השבור, ומזכיר לי איך עשו זאת הסבים והסבתות שלנו ולמה. הם שראו וחוו את הרוע, סירבו להיכנע למחיקת צלם האדם לאפר ועפר, ומתוך הלב השבור הם בכו ושרו. ומהעפר צמחו מחדש כי היו העדות והמגן האנושי למצפון האלוהי ולצלם האדם. אחרי כל פוגרום הם קמו מהעפר בקול

שבור והעידו על קדושת החיים. אנחנו משלחת-עדות עתיקה שבורה וחזקה לכל מי שמצפוני הזדעזע, להקים מתוך העפר את מצפון האדם ותחיית החיים.

בכל דור ודור קמים בעולם רשעים לכלות את קדושת החיים. בכל דור ודור קמים רשעים להפוך את האדם למספר. להשתיק ולאלחש את המצפון האנושי ולהפוך אותו לתוהו ותהום רבה מנהלת על ידי אימת הרשעה. בינתיים העולם מאשים אותנו שאנחנו רוח רפאים. מת מהלך. אבל האמת היא שהעולם המתגלה לנו הוא רוח הרפאים של המצפון האנושי. והמשימה המוטלת עלינו היא תחיית החיים. תחיית מצפון האנושיות. תחיית המאבק הבלתי מתפשר ברוע ושותפיו. תחיית כבוד האדם. תחיית קדושת החיים. תחיית אהבת ישראל. תחיית השותפות האנושית של הסרת הרע ועשיית הטוב והארה. תחיית הערבות והרעיונות הגדולים של עם ואנושות חפצי חיים. תחיית המעשים הקטנים ששום חושך לא יכבה אותם. כמו חנן שבחר בחיים.

וכמו מי שטיפלו במתים. עשרות אנשי ונשות הרבנות הצבאית במחנה שורה, לצד המשטרה וזק"א בצד האזרחי, שאספו את שאריות האדם והשיבו לכל מת את כבודו ולכל מספר את שמו וסיפורו. לא האמנתי כמה נדיבי נפש היו מי ששיתפו אותנו, שדאגו לנו, שלא יהיה לנו קשה הריח, הסיפורים, שלא נצא פצועים. איך נשאר בהם כוח לרגישות האנושית הזאת. ומעל לכל דאגתם למשפחות הנופלים. לקראת סיום היום, סיפר לנו הרב מנחם איך אחרי מלאכת הזיהוי הארוכה והקשה הוא מלווה כל משפחה, נותן לה זמן להתייחד עם יקירה לפני שתצא הלוויה ויקירם יובא לקבר ישראל. וזכרתי בדיוק איך ליווה הרב מנחם את משפחתי ביום בו נפרדנו מאחי, ונתן לנו זמן לשיר לנדב את השירים שהכי אהב, לעטוף אותו באהבה ולהיפרד ממנו לשלום והשיב לנו משהו מכל מה שאבד, ברגע קטן של חמלה וקדושה ושירה. "שורה" הוא מעשה יהודי עתיק של פרישת שורה אנושית שתעזור למשפחה האבלה לצאת מבית הקברות, וללוות אותם מחדש אל החיים. וחשבתי, מה נורא המקום הזה, ארץ ישראל והחברה הישראלית כולה. אין זה כי אם שער השמים, שבכפר עזה ראיתי את השמים נופלים, ובמחנה שורה ראיתי אנשים מחזיקים את השמים מחדש ופורשים מעלינו שמי אנושיות וחיים וקדושה.

לכם נשות ואנשי כפר עזה וכל הישובים, לכם נשות ואנשי זיהוי החללים, לכם עם ישראל כולו על כל חלקיו, אני יורדת על ברכיי ומבקשת ומתפללת עלינו שנחיה. אתם משלחת העדות. ומהעפר, הנטישה, הצער, תעצומות הרוח והאהבה, קמים לנגד עיני בני אדם שרק איתם אני רוצה לחיות. אם לחיות, אז עם קולו השבור של חנן. אם לחיות, אז עם הרב מנחם. אם לחיות, אז ברגישות ורישות, ברשת אנושית עדינה וחזקה מול הרשעות. לחיות כדי להצמיח מחדש את הארץ והעולם. לחיות כדי להשיב את מצפון האדם. לחיות כדי לזרוע אור ולהחיות יחד את שדות האור.

אולי גם אנחנו נזכה לתחיית המתים.
ואולי, הלוואי, לתחיית החיים.

השקט הכבד - משלחת עדות

אורית ח

חודש וחצי שאנו עוסקים בליווי קהילות העוטף והמפונים.
אוחזים ידיים במעגלי שירה, ריפוי ותפילה. נמצאים יחד ועושים מקום.

אתמול התאפשרה משלחת מסוג שונה - משלחת עדות.
במקום להיפגש עם החיים, עם הניצולים, עם הריפוי - נפגשנו עם המוות.
ביקרנו בשלוש תחנות ובכולן טולטל לבנו מעומק האימה. המקומות בהם נוכח המוות, החפצים,
ההעדר, ההרס.
השקט הכבד משמש עדות לכל מה שלא ניתן להכיל ולדמיין.

תחנה ראשונה - כפר עזה

מפגש כואב עם ההרס האיום. הפלישה, הטרור האכזר, הבתים השרופים, אובדן הרכוש,
וסיפורה של אביגיל - ילדה אחת מיני רבים רבים, שנלחמה על חייה ב-7 באוקטובר. הוריה נרצחו
לנגד עינה והיא הצליחה להימלט מהמחבלים ולהגיע אל הממ"ד של השכנים, אל משפחת עידן.
אב המשפחה הלך להביא נשק מכיתת הכוננות וכשחזר גילה שאביגיל יחד עם כל משפחתו נחטפו
לעזה. אביגיל בת שלוש, חטופה, ושריד יחידי למשפחתה.

תחנה שניה - מועצה אזורית שדות נגב

בית קברות לרכבים של משתתפי המסיבה ברעים.
כל רכב מספר סיפור, מלמד על החיים של בעליו, ומעיד על טרור חסר רחמים ורסן ועל אימה
שנצרבה בבשר החי ובפלדה.

תחנה שלישית - מחנה שורה

לכאן - למתקן הלאומי לטיפול בחללי מערכות ישראל, הגיעו כמעט כל הנרצחים של ה-7 באוקטובר,
כ-1,144 אזרחים ישראלים זרים, שוטרים וחיילים.
כאן נעשה עיקר הזיהוי והטיפול בחללים לקראת הבאתם לקבורה.
רס"ן אביעד שמחוני מפקד המתקן, שיתף אותנו בעבודת הקודש שעושים צוותי הרבנות הצבאית
במקום.
בנצי ליווה אותנו בסיור בחדרי החדרים, באולמות המתים והסביר לנו במדוקדק על כל השלבים
בזיהוי ובהכנה לקבורה.
כל תחנה היא קודש, כל רגע בתהליך נעשה מתוך קדושה.
הניגוד זועק לשמים -
כמה אנושיות ואהבה האנשים הללו מביאים.
כל איש בצוות מחנה שורה, מטפל במתים, בכל המתים, גם בגופות המחבלים - מתוך יראת כבוד
לצלם אלוהים ולאדם.
נשים מקבלות ומטפלות בנשים, והכל נעשה מתוך עדינות והקפדה על כבוד המת.
הקצין מנחם, שאינני זוכרת את שם משפחתו, אך הוא עצמו זוכר כל חייל שהכין לקבורה ב-27
שנים האחרונות - הכניס אותנו לחדר הפרידה ושיתף, בעוצמה שאין לתאר, בחיל ורעדה ברגעים

שהחדר הזה מחזיק - בהם הזמן קופא, רגעים חותכי בשר ולב, בו נפרדים בני המשפחה מיקירם
לפני הבאתו לקבורה. רגעי קודש הקודשים.
שלושתם - אביעד, בנצי, ומנחם חזרו ואמרו - זה בלתי נתפס, מֶה נִנְרָא הַמְקוֹם הַזֶּה, אבל אל תטעו
בבקשה - פה זה לא הגיהנום!
הם חזרו והדגישו במילים ובמעשים - אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים, וכולנו יכולנו להרגיש יחד איתם כי
זה אכן שְׁעַר הַשָּׁמַיִם והם אלו המאפשרים זאת ויוצרים זאת בדרך בה הם פועלים.
היינו עדים לאכזריות חסרת גבולות ואל מולה - לאנושיות, אהבה וכבוד עצום לאדם,
כל אדם, באשר הוא אדם, כבוד לחיים שנגדעו כבוד למשפחות, כבוד לכל העוסקים במלאכת
הקודש הזו.
מרכינה ראש בתודה בשם כל יושבי תבל
ובשמנו אנו - על מסירות נפש עצומה וחסד של אמת.

תחושות ומחשבות בעקבות מסע עדות לנגב המערבי

גבי ברזלי

בבוקר סתיו יפיפה יצאנו, קבוצה של בוגרי ותלמידי בית המדרש לרבנות ישראלית, לראות ולחוות את האסון שפקד את בתינו בשבת שמיני עצרת תשפ"ד. עבור חלקנו, שגדלנו או התגוררנו בעבר בישובי הנגב המערבי, זה היה מסע מטלטל במיוחד.

היו ששאלו אותי למה אני נוסע, ולא הייתה לי תשובה ברורה ומוכנה מראש. נסעתי כי הרגשתי שאני מסוגל, כי הרגשתי שזה חשוב, כי רציתי לחוות בגוף ראשון משהו מהאירועים ששינו את פני הארץ ואת פני הבית שהיה שלי.

כשנירה נחליאל (מוסנזון) אמרה לי, מיד אחרי שעלינו למיניבוס "חוזרים הביתה", נחנקתי מדמעות, כי ידעתי שהבית שרוף, אבל כבר בצומת שובה, כשראינו את השדות החרושים והזרועים של סעד מעבר לכביש, הבנתי שיש חיים ושהישובים יחזרו לפרוח. אני אופטימי, אני חושב שהם יחזרו לחיות הרבה יותר מהר ממה שחושבים. ברור שלא כל המפונים יוכלו לחזור, ברור שקהילות יצטרכו להיבנות מחדש, אבל זה יקרה. זה כבר קורה.

כפר עזה

קצין מיחידת דובר צה"ל פגש אותנו בשיכון הצעירים של כפר עזה (שכונת דור צעיר), סיפר על מה שקרה כאן, וביקש להדגיש שזהו רק ישוב אחד מבין עשרים ושניים ישובים שהותקפו ונפגעו באותו יום נורא של פוגרום.

יחד עם ההכרה בגודל האסון חשוב לי להתרכז בסיפורים האישיים, ללמוד להכיר חטוף אחד, משפחה אחת שנרצחה, שכונה אחת שנמחקה. כי הרי לא באמת ניתן להכיל אלף וארבע מאות הרוגים ומאתיים וארבעים חטופים.

אחר כך ציין שלדעתו צריך להשאיר את השכונה הזאת חרבה, כסוג של אנדרטה. "כמו אושוויץ", הוא אמר, וכנראה ביטא תחושה נפוצה בקרב הציבור בישראל. אני חולק על הגישה הזאת מכל וכל. זה היה יום נורא של ליקוי מאורות אבל ממש לא שואה. הצבא איחר, אבל הגיע. כיתות הכוננות נלחמו בעוז על הבית ושילמו מחיר דמים קשה, אבל אף אחד לא הלך 'כצאן לטבח'. מאות ואלפי אנשים ונשים הרגישו חסרי אונים, אבל כמדינה וכחברה היה מה לעשות, ובסופו של דבר הדברים נעשו. בניגוד לשואה, מבצעי הפשעים האלו לא יצאו בידם על העליונה, אפילו לא יום אחד, והמחיר שנגבה מאויבנו על הטבח האיום יהיה גבוה וחד-משמעי.

בית קברות למכוניות - האנדרטה המאולתרת במועצה האזורית שדות נגב

לכאן הביאו את כל המכוניות הנטושות מצידו הדרכים ומפסטיבל 'נובה' ברעים. חלק מהמכוניות הרוסות, מרוסקות לגמרי, שרופות אש. אחרות מנוקבות כדורים, לפעמים רק שניים או שלושה חורי כדורים בשמשה הקדמית. הקו הדק שבין חיים לבין המוות הופך כאן למוחשי עד כאב. פנייה אחת שמאלה במקום ימינה, לחיצה חזקה יותר על הגז או הברקס, יכולה להיות כל ההבדל.

רישיונות רכב מונחים על כיסא הנהג, שמות אנשים - חיים? מתים? חטופים? מוצץ ומגבונים לחים בתא כפפות פתוח, קלפי משחק, כבל הטענה לטלפון, צעיף לצוואר, סטיקר היתולי. סימני חיים שנגדעו פתאום.

"הצבי ישראל על במותיך חלל"

אחרי טקס התייחדות ותפילת יזכור באנדרטת הזיכרון של המועצה האזורית שמנו פנינו למחנה שורה שליד רמלה. המחנה שאיש לא ידע מהו והיכן הוא עד לאחר השבת השחורה.

במחנה המטכ"לי הענק הזה מצויה גם מפקדת הרבנות הצבאית הראשית, ובה המתקן המרכזי לזיהוי חללים והכנתם לקבורה. מבנה גדול שחולק בין הצבא והמשטרה. מבנה שהוכן לקליטת מאות הרוגים, ובכל זאת כמעט ולא עמד בעומס בימים הראשונים שלאחר השבת השחורה. לכאן הובאו חללי יום הטבח, אזרחים וחיללים, כאן טופלו בכבוד ובחמלה עצומה. כאן זכו המשפחות למפגש התייחדות אחרון עם אהוביהן, ומכאן יצאו לדרכם האחרונה.

יש הרואים במבנה הזה את השער לגיהנום, אבל הביקור בו, ובייחוד המפגש עם האנשים והנשים הפועלים בו, מלמד שההיפך הוא הנכון: "מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלוהים וזה שער השמים" (בראשית כח 17).

זכינו להדרכה מבנצי, אחד הרבנים הצעירים שהיה כאן מהיום הראשון, שלמד על בשרו את כל שלבי הטיפול, מהקליטה והקבלה, דרך הזיהוי, מיון החפצים וההכנה לקבורה, ועד המפגש עם המשפחות ויציאת הארון אל בתי העלמין. למדנו על הכאוס של הימים הראשונים, על ההתמודדות הנפשית עם המראות, על הצורך לטפל גם בגופות המחבלים ולזהות היטב מי לנו ומי לצרינו.

פגשנו גם את אביגיל, מפקדת צוות הנשים שעסקו ועוסקות בטיפול בחללות, וגם 'מלאך' בשם מנחם שעוסק בעבודת הקודש הזאת כבר יותר מעשרים ושבע שנים, פוגש את המשפחות השכולות בכניסה למתחם, מלווה אותן לחדר שבו מונח ארון הקבורה של יקירם ומאפשר להם ברגישות עצומה להיפרד בדרך הכי טובה ונכונה עבורם.

בסיום הסיום - סיכום אישי

הכול סטרילי. עקבות הסערה היו בכל מקום, הכול כבר נקי ומטוהר. שקט.

למה ציפיתי? לגוויות, לריח מוות, למלחמה? ודאי שלא. לא יודע איך הייתי מתמודד עם מראות הזוועה האמיתית. לא רוצה לדעת. ובכל זאת זו תחושה מוזרה להיות 'תייר' בארץ מולדתי.

בכלל, קשה לי עם העובדה ששכונת 'דור צעיר' בכפר עזה הפכה לאתר תירות-מוות. אני מבין את החשיבות של העדות וההכרה, גם אנחנו היינו חלק מזה, ובכל זאת אינני מצליח להשתחרר מתחושת החדירה לפרטיות והפרת קדושת המקום.

אָבְדוּ הַחַיִּים, אָבְדוּ - וְנִחְיָהּ.

וְנִחְיָהּ, וְנִלְעַג לָהּ, מָוֶת.

כָּכָה נִחְיָה - שְׁלוֹבֵי זְרוּעַ וְעַז

עִם הוֹד זָהָר וְהָאֱלֻמּוֹת.

נִנְשָׁם. בְּ, בְּזַעַם נִנְשָׁם - וְנִחְיָהּ,

אף אם פחד יבלם את פינו.
היש עוד לפחד? מפני מה, אלהים,
אחרי אבדנים שראינו?

נבשם. ונזעם. ונחיה. ונלעג
אם יפלו גם שמיך עלינו.
אבדו החיים. אך אנו נזעק
את זעקת אלמותנו.

אברהם חלפי

את השיר הזה לקחתי איתי למסע העדות והוא ליווה אותי לכל אורך היום. הצורך לחפש את החיים המתחדשים, את התקווה, את הטוב והישר גם בתוך התופת, עזר לי להתמודד עם המראות והעדויות ששמענו. אני מאמין ומשוכנע שנוכל להוציא מתוך מעז, לקום מחושלים ומאוחדים גם מתוך האסון הזה.

על קישינב וכפר עזה - סיור מוזרך בקיבוץ ההרגה עם ביאליק, מחשבות על זוועה,

צער זעם

רותי בייזץ

מאה ועשרים שנה בדיוק עברו מאז פרסם חיים נחמן ביאליק את הפואמה הידועה שלו, "בעיר ההרגה". ביאליק נסע אז במסגרת משלחת יהודית-ציונית לחקור את הפרעות בעיר קישינב, נחשול אלימות עממית בתמיכת השלטון הרוסי שהסתיים בהרג של כמה עשרות יהודים, בפציעה של מאות ובחורבן אדיר. בבית ביאליק בתל אביב מוצגות מחברותיו, מלאות בכתב יד קטן וצפוף, עמוסות עדויות שאסף מאנשים שפגש בקישינב לאחר הפוגרום. מספר חודשים לאחר מכן פרסם ביאליק את הפואמה "בעיר ההרגה" ואת השיר "על השחיטה", כתגובה מעובדת שלו למה שחווה באותה הנסיעה.

עדות ראייה

לפני כשבוע יצאתי לדרום במסגרת משלחת עדות של הרבנות הישראלית, יחד עם 15 רבות, רבניות ורבנים מבית המדרש של הרבנות הישראלית בראשות הרבה תמר אלעד-אפלבוים, כדי לראות ולאסוף עדות ראייה. ביקרנו בצומת שובה, בכפר עזה, במגרש שבירי המכוניות של אנשי המסיבה ברעים, ובמחנה 'שורה', בו נמצא מרכז הטיפול בגופות החללים וזיהויין.

בדרכנו מירושלים אל אזור החורבן, הקריאה דבורה גרינברג, מדריכת הסיור, קטעים מתוך "בעיר ההרגה" של ביאליק. מאותו רגע לוותה אותי הפואמה כמסגרת וכבת-שיח ליום הזה. יחד עם ביאליק חשבתי, הרגשתי ועיבדתי את המראות.

ביאליק מתחיל את דבריו בתיאור היציאה אל המקום ובעדות הדוממת הנאספת, ומה שכתב לפני מאה ועשרים שנה תיאיר את המראות בשכונה הדרומית של כפר עזה:

קום לך לך אל עיר ההרגה ובאת אל-החצרות,
ובעיניך תראה ובדך תמשש על-הגדרות
ועל העצים ועל האבנים ועל-גבי טיח הפתלים
את-הדם הקרוש ואת-המח הנקשה של-החללים.
ובאת משם אל-החברות ופסחת על-הפרצים
ועברת על-הפתלים הנקובים ועל התנורים הנתצים,
במקום העמיק קרקר המפץ, הרחיב הגדיל החורים,
מחשף האבן השחרה וערות הלבנה השרופה,
והם נראים כפיות פתוחים של-פצעים אנושים ושחרים
אשר אין להם תקנה עוד ולא-תהי להם תרופה,
וטבעו רגליך בנוצות והתנגפו על תלי-תלים
של-שבירי שברים ורסיסי רסיסים ותבוסת ספרים וגוילים,
כליון עמל לא-אנוש ופרי משנה עבודת פך.

העיניים סיפרו כי שטפון של רוע נחוש, חזק, מלא עוז, עבר שם באותו הבוקר. תמונת השכונה מראה את מחשוף האבן השחורה; פיות פתוחים של פצעים שחורים של ירי בדלתות הממ"ד; שברים ורסיסים, כיליון העמל האנושי הנפלא שהיה בכפר עזה ובשאר יישובי העוטף.

להביט לזוועה בעיניים

בבוקר שבת 7.10, בעודי צופה המומה בשידורי הטלוויזיה, במקביל להתכתבות עם חברי היקר אבי דבוש, מנכ"ל "קול רבני לזכויות אדם" ותלמיד הרבנות הישראלית, שהיה נצור בממ"ד בקיבוץ נירים עם משפחתו, שמעתי את אחד הכתבים אומר, ברגע שבו נדמה היה לו שהמיקרופונים באולפן כובו: "הסרטונים באמת מזעזעים". ליבי קפץ. הבנתי שמעבר למה שמדווח באופן רשמי פעורה תהום של זוועה שמוסרת ממני, ששומרים עלי מפניה. הפרדס האפל.

מאז כבר נחשפנו לחלק קטן מהזוועות שהתרחשו, וחלקן פורסמו בזמן אמת על ידי החמאס. פרסום הזוועות המיידיות הוא סוג חדש של לוחמה, מזעזע ואכזרי, המזכיר את סגנונם של אנשי דאעש, ומעניק הצדקה להשוואה בין חמאס לבין דאעש.

המסר המקובל היום בתקשורת ובציבור הוא: הקפידו לשמור על נפשכם והימנעו ככל האפשר מצפייה בסרטוני הזוועות. לעומת זאת, הפקתו ושידורו של "סרט הזוועות" הישראלי הרשמי מלמדים שלמעשה יש גם חשיבות בצפייה בזוועות – לפחות עבור מנהיגות, ים, דוברות, ים, מקבלי החלטות, שהמבט הישיר אל מעשי הרוע יעזור להן, כך אנו מאמינות, לנתח את המצב לאשורו.

אכן, כך התייחס גם ביאליק אל קוראיו. הפואמה הזו, שדורות גדלו עליה, שימשה במידה רבה כסרט זוועות רשמי. ביאליק עוסק בתיאור הזוועות, מצייר במילותיו תמונות קשות של התעללות, השפלה, אכזריות, פחד, אימה. כך הוא עושה גם בנוגע לאלומות מינית איומה שהוא נתקל בה בעדויות ששמע, והוא לא חוסך מילים כדי לתאר את עצמת האכזריות וההשפלה הכרוכות בהן.

לא אצטט כאן את תיאורי הזוועה מקישיב. אני מתייחסת ברצינות לצורך לתת לאנשים לבחור כמה, מתי ואיך להחשף לזוועה. אולם אעיר שקריאה בפואמה וצפייה באתרי החדשות היום מלמדת שמה שנכתב בקישיב מתאים במידה רבה גם למה שקרה ביישובי העוטף, לעיתים ברמות דיוק והתאמה מקפואות דם. מסתבר שלאלימות האנושית הקבוצתית, המשתלחת, יש כללים ושפה משלה, שפה המדוברת בקישיב ובעזה, בדארפור ובסרביה. ועוד כלל קבוע הוא שאנחנו, החווים את חיינו כמוגנים, איננו יכולים לראותה ולתפוס אותה, עד שבא השאול של האלימות והרוע ומציף שוב מתוך הסדקים של קירות בתינו, מפתיע אותנו מחדש.

אולם הפואמה של ביאליק, שנכתבה כמה חודשים לאחר הפוגרום, לא נעשתה רק לשם הדיווח העיתונאי. אני רואה בה פרי של תהליך עיבוד, רגשי ואידיאולוגי, שבחר להוביל את הקוראות. ים בנתיב הזוועות כדי להגיע אל מצב נפשי מסוים, להרגשה משותפת מסוימת. אנסה לצעוד איתו בדרך זו.

על בושה ועל השפלה

ביאליק מתאר את רגשותיו אל מול העדויות של הזוועה: "וּלְבָבְךָ יִמָּק בְּךָ מֵעֶצֶר פָּאָב וּכְלָמָה". הפואמה מלאה בתיאורי השפלה של יהודים המביאים לתחושת הבושה, ה"כלימה" במילותיו, הן

של הכותב והן של הקוראים והקוראות, עד כדי תחושה לא נעימה של האשמת הקרבן. יותר משביאליק מתאר את מעשי הפורעים, הוא מתאר את עליבותם של הקרבנות, את פחדנותם, את ביזיוים. הרבה התלבטתי אם להביא כאן את הציטוטים, וליבי מנעני. את דבריו על החולשה וההשפלה של אנשי קישינב אני חווה כפוגעניים, כשאני חושבת על אנשי כפר עזה, בארי, שדרות ואופקים.

אחרי עשרות שנות ציונות שיצרה את "היהודי החדש", הסנטימנט הישראלי בעניין כבודו של האדם היהודי שונה לחלוטין מזה של ביאליק ותקופתו. ביאליק בעס מאד על ציבור חסר אונים, מופקר לכל רוח המתחנן לחסדי אלוהים. ואילו יישובי העוטף, בטח ובטח הקיבוצים שבו, הם חלק מהסיפור הציוני של חיי עשייה ולקיחת אחריות, חיים עוצמתיים של אנשים וקהילות שיש בהן גבורה, עמל, חסד ויצירה רוחנית ותרבותית. אכן, נראה כי אנחנו מעדיפים סיפורים שיש בהם גבורה, סולידריות, אחריות, וקשה לנו לקבל את המבט העמוק של ביאליק לתוככי ההשפלה.

אולם הטבח הנורא העיר בנו את היהודי הרדוף, הקרבן העלוב של אימות אימותינו ואבות אבותינו. אנו מביטות בו ורואות את הדמיון וגם את השוני. אני חושבת שאל לנו לוותר על הזכות לראות באנשי העוטף אנשים חזקים וחופשיים, שעמדו מול רוע. חולשת הרגע האיום הוא ברורה, אך היא חולשה רגעית ואין בה עליבות. אפשר, כך למדנו, לענות, לאנוס, להרוג או לחטוף אדם, אך הדבר לא יוריד מכבודו, מצלם האלוהים בו.

אמנם, גם אנחנו חשים בוש עמוקה, אולם היא אינה מוסבת על הפרטים כי עם על החברה והמדינה שלא שמרו עלינו. הבושה של חברה יהודית ריבונית שונה לגמרי מהבושה של מיעוט יהודי נרדף, הבושה שמציפה את ביאליק ביחס לאותם "עלובי עולם".

זעמו של ביאליק

במהלך הפואמה, בתוך סופת הכאב והכלימה, חל שינוי בנושא שורות השיר של ביאליק:

סֶלְחוּ לִי, עֲלוּבֵי עוֹלָם, אֱלֹהֵיכֶם עָנִי כְּמוֹתְכֶם,
עָנִי הוּא בְּחַיֵּיכֶם וְקֵל וְחֹמֶר בְּמוֹתְכֶם,
כִּי תֵבְאוּ מִחַר עַל-שְׂכַרְכֶם וְדַפְקֶתֶם עַל-דְּלָתִי –
אֶפְתָּחָה לָכֶם, בָּאוּ וְרֵאוּ: יִרְדְּתִי מִנְּכֹסִי!
וְצַר לִי עֲלֵיכֶם, בְּנִי, וְלִבִּי לְבִי עֲלֵיכֶם:
חֲלָלֵיכֶם – חֲלָלֵי חֲנֹם, וְגַם-אֲנִי וְגַם-אַתֶּם
לֹא-יִדְעֵנוּ לְמָה מָתָם וְעַל-מִי וְעַל-מָה מָתָם,
וְאִין טַעַם לְמוֹתְכֶם כְּמוֹ אִין טַעַם לְחַיֵּיכֶם.
וְשִׁכְיָה מָה אוֹמְרָת? – הִיא תִּכְבֵּשׁ בְּעֵנִי אֶת רֵאשָׁה
וְיַעֲצֹר בָּאֵב וְכִלְמָה פּוֹרְשֵׁת וּבוֹשָׁה.

לפתע לא ביאליק, כי אם אלוהים הוא הדובר בפואמה. העליבות, שעד כה היתה מנת חלקם של קרבנות הטבח, מוסבת מעתה גם על אלוהים. בפואמה של ביאליק לאלוהים אין כוח, אין נכסים, וגם אין לו משמעות לתת למאמיניו. כל מה שנשאר לו הוא לבקש סליחה, להצטער, ולהתבונן בשכינה המתביישת.

אלוהים כן מטיל על ביאליק משימה אחת – לבשר לבני העם היהודי את "מוסר הכלימה", כמעין 'שיחת השכמה' שמפנה האל לבני עמו:

או טוב מזה – שתק! ודומם היה עדי,
כי-מצאתני בקלוני ותראני ביום אידי;
וכשובך אל-בני עמך – אל-תשוב אליהם ריקם,
כי מוסר כלמתי תשא והורדתו על-קדקדך,
ומכאבי תקח עמך והשבותו אל-חיקם.

זעמו של ביאליק מופנה גם אל קבצנותם של הקרבנות, המנפנפים בפצעיהם כדי לקבל כסף מהגבירים. גם כאן ניתן לחוש את ההבדל בין קשייב של ביאליק לבין ישראל הריבונית. גם אנחנו היינו עדים לאיסופי תרומות רבים, אולם אנחנו לא חווים אותם כקבצנות אלא כסולידריות גאה.

אולם מטרת הזעם של ביאליק מפתיעות. איפה הזעם על הפורעים? על הממשלה הרוסית? דומה שביאליק מעדיף להתמקד בחרון-אין-אונים – המוכר לנו כל כך היום – המשמש בידו ככלי עבודה. הוא לא רוצה למוסס אותו. להיפך – את ליבו הוא נותן מאכל לחרון הזה:

ועתה מה-לך פה, בן-אדם, קום ברח המדברך
ונשאת עמך שמה את-כוס היגונים,
וקרעת שם את-נפשך לעשרה קרעים
ואת-לבבך תתן מאכל לחרון אין-אונים,
ודמעך הגדולה הורד שם על קדקד הסלעים
ושאתך המרה שלח – ותאבד בסערה.

ביאליק מבקש למצות מתוך החרון והכעס את הדמעה הגדולה ואת השאגה המרה, המסיימות את השיר, שאגה יכולה לזעזע את מוסדות הארץ.

הסיום ניתן לקריאה כפולה: האם השאגה היא שתאבד בסערה, או שהיא תשולח אל העולם ואילו השואג, העד לזוועה, יאבד בסערה? פתרון לחידה זו נמצא בשיר אחר, שנכתב על ידי ביאליק שנתיים קודם. בפואמה "מתי מדבר", שנכתבה בשנת 1901, מתאר ביאליק את דור מתי המדבר המקראיים כיצורים מיתיים. מתי המדבר נמצאים בתרדמת עולם במדבר, עד שקמה סערה המזעזעת את המדבר כולו והאריות והנמרים שואגים, אחוזי בעתה:

ונסחפו אריות ונמרים בגלגל הסופה החוזר,
מטרפים בסערה, אחוזי בעתה וסמורי הרעמה,
הם דוקרים, שואגים ודולקים ועיניהם מתיזות ניצוצות...
פתע פתאם יתנער דור עזוז וגבור, דור גבור מלחמה
ועיניהם ברקים ופניהם להבים –
וידיהם לחרבות!
והרעימו אדירים בקולם, קול ששים רבבה,
קול קורע הסערה ובנהמת המדבר הזועף יתחרה,
וסביבם נשערה, וסביבם נעמה.
הם קראים:

"אַנְחָנוּ גְבוּרִים!
דֹר אַחְרוֹן לְשַׁעֲבֹד וְרֵאשׁוֹן לְגְאֹלָה אַנְחָנוּ!
יָדְנוּ לְבִדָּה, יָדְנוּ הַחֲזָקָה
אֶת־כַּבֵּד הָעַל מֵעַל גְּאוֹן צִיָּאָרְנוּ פְּרָקָה".

ביאליק של 1903 יוצא למדבר לשחרר את השאגה עליה חלם כבר ב-1901, השאגה שתעיר את דור הגיבורים החותר לגאולה. הוא קרא להם לצאת ולעלות להר, ובכך הקים את דור הגיבורים של העלייה השנייה שהחלה ב-1905.

לאן נוליך אנחנו את הזעם?

הזעם, החרון, הוא כוח אדיר בעולם, כוח ממוטט ויוצר. הוא אחד הכוחות הפעילים והחזקים בחברה שלנו היום, אולי החזק ביותר. גם מעשיהם של החמאס באותו יום ארוך היו מעשי זעם. זעם מכלה ומחריב, את הקרבן וגם את התוקף, זעם שהכניס את כולנו לסערת חורבן אכזרית.

מה נעשה אנחנו עם הזעם שלנו? האם נניח את המבוקש, ונזעם על מי שהיה הנאשם מבחינתנו גם קודם – יהא זה חמאס, הערבים, העולם, בג"צ, השמאל, ראשי מערכת הביטחון, ראש הממשלה, אלוהים?

אינני מתיימרת לדבר כנביאה, כפי שעשה ביאליק. אבל אני רוצה ללמוד מביאליק את הכיוון: עלינו לעבד את הכאב, את הבושה, את הזעם, ולאחר מכן למצוא דרך להפוך את הזעם שלנו לשאגה שתנער את המדבר. שיקום דור הגיבורים שלנו, לא רק "לשטח" את הצד שכנגד אלא גם לבנות מחדש שתי חברות שבמרכזן ניצבים חיי אדם וכבודו.

וַיֵּרָא וַיֹּאמֶר מֶה נֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זָה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם

איריס בונדי

אני חוזרת ממסע מטלטל בעוטף, במסגרת משלחת עדות מצומצמת של הרבנות הישראלית. היינו בכפר עזה, שדות נגב, וגם במחנה שורה. יודעת שמוטל עליי עתה להעיד, אבל עוד אין לי מלים.

בערב שבת "יוצא", רוצה בכל זאת לספר על רגע אחד, במחנה שורה המרעיד. מקום אימה קדוש. מקום עליו ניתן לומר "איום ונורא הוא", אליו אולי מתכוונות מילות הפיוט "אֲדִיר אֵיוֹם וְנֹרָא בְּצַר לִי לָךְ אֶקְרָא".

בעודנו מקשיבים ככל יכולתנו למה שהאוזן והלב לא יכולים להכיל, ניצב לפנינו יעקב אבינו, בדמותו של הרב בבני, איש אשר רוח אלוהים בו, ושתי ידיו ורגליו וכל רמ"ח מעשיו אומרים תפילה. ניצב לפנינו מזועזע, ומנחם, ולחש ברחמים -

אל תטעו. כאן לא גיהנום. אין זה כי אם בית אלהים, וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם.

ההד של המלים עוד הולך איתי, עוטף את כל היום הזה בטלית שקופה, עדינה, עיקשת, של אמונה יוקדת. של תחנון. ואולי יותר מכל - של אהבה.

ביום כל כך רועד, בציפיה לי"ג החטופים כמו בציפיה להופעת מלכות ה' עלינו בי"ג מידותיו, נדמה לי שהמלים האלה הן מפתח. והן תפילה. והן מצווה.

כאן לא גיהנום. אין זה כי אם בית אלהים, וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם.

שישובו בשלום - בשלום לגוף, לנפש, לרוח ולנשמה, ויידעו הם ובני משפחותיהם, טעמה של רפואה שלמה.

ותחזינה עינינו בשובך לציון

ברחמים

במהרה

(לפעמים גם השכינה שבויה, זקוקה לתפילה שלנו עליה, שתיפדה, ותשוב, במהרה).

בתמונה: בכפר עזה - דלת שבורה מרוססת בקליעים, זרוקה על האדמה, ומתוכה הספיק ב-48 הימים הבלתי נסבלים האלה לבצבץ הנענע.

משלחת עדות: בעינינו ראינו, באזנינו שמענו, בליבנו נשברנו.

נירה נחליאל

בדרך:

בדרך חזרה הגוף שלי בוער
עוצרת לתדלק, תמיד בסוף חסר
והכביש הזה ארוך, אף פעם לא נגמר
גורדי שחקים וחלומות, הופכים לחול מדבר

ועזה נראית מרחוק כמו תל אביב, תמיד בסוף הנסיעה אני בוכה דמעות של נגב מערבי,
מרחוק, מישהו כבר פותח את השער, זוג אופניים אדומים שנשכחו על המדרכה,
מחזירים לי את האוויר, הכי חשוב זה משפחה

סער ליבן, עזה תל אביב

הנוכל עוד ללחש: אקליפטוס אהובתי

בכפר עזה - שכונת הצעירים, ממ"דים דבוקים לאשקוביות. שרידי דשאים. כל כך מוכר. אני יודעת
איך היה נראה כאן קודם. מנסה לא-לדמיין איך שועלים קטנים מחבלים כרמים.
לא קטנים.

את מה לזכור מכאן? משפחה אחת? איש אחד? הבן של...? זו שניצלה עם ילדיה? הברוש
והאקליפטוס? הגדר הפרוזה? שלט שלווה בריאות שמחה מחוררות?

הנה, עכשו עורכים גם נסויים בדי אן אי האקליפטוסי,
כחמר לשרפה, איש אל רעהו יאמרו, הבו לנו חמר לשרפה.

ומה אנחנו, חיים

מריח החרשה אחרי הגשם, מאותו רגע מדויק

שְׁאַנְחָנוּ יוֹדְעִים: כֹּה, וְאִי אֶפְשֵׁר אַחֲרַי
וּמָה אֲנַחְנוּ, שְׁרִיחַ הַחֲרָשָׁה אַחֲרֵי הַגֶּשֶׁם הָרֶאשׁוֹן, אֱלֹה תוֹלְדוֹתֵינוּ,
הַנוֹכַח לְנֶשֶׁם בְּשִׁפָּה אַחֲרַי,
הַנוֹכַח עוֹד לְלַחֵשׁ: אֶקְלִיפְטוּסִים אֶהוּבְתִי,
בְּשֵׁם אֶטְמוֹסְפִירָה, קִטְרַת וְאֵדִי מִתְמַרְת. אֱלֹה תוֹלְדוֹתֵינוּ.
גֶּשֶׁם רָךְ עוֹטֵף אֶת הַחֲרָשָׁה עֵבֶשׁוּ
הַרְהוּר שְׂדֵה נֶרְדָּם בְּזִרְעוֹתֶיהָ
אֲנַחְנוּ חַיִּים

ישראל נטע, השיר על הארץ

דְּבוּר הַמִּתְחִיל: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי צַעַר וַיְהִי כֵן

המגרש גרוטאות הזה, הוא היה כאן כבר קודם, נכון? וכל המכוניות האלה... תפסיקי להתיילד. תראי, מכונית מדממת ליד רופא בתפקיד.

דְּבוּר הַמִּתְחִיל: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי צַעַר

וַיְהִי כֵן

וְדְבוּר הַנִּמְשָׁךְ מָה,

וְדְבוּר הַנִּשְׁתַּק שְׂתִיקַת הַפֶּאֶסֶט פְּרִפְקֵט בִּיבִי וְדְבוּר הַנִּגְמָר הֵנָּה רֵאשִׁי
מִתְגַּלְגַּל לְרַגְלֵיךְ אֲדַמּוּנִי עִם עֵינַיִם וּמַחְרָף מַעֲרֹכוֹת וְהַפֵּל.

דְּבוּר הַמִּתְחִיל: וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְנִהוּ

בִּהוּ בָּהָה וְתִהוּ נִשְׁאָר

עִם הַדְּבוּר הַמִּיְתָר, הַנִּשְׁפָּר.

דְּבוּר הַמִּתְחִיל: בְּבֹקֶר בְּבֹקֶר אֵינֶךָ מְחִיכֶת יוֹתֵר

וְדְבוּר הַמִּפְרִיד מָה,

וְדְבוּר הַמִּפְלִיג בְּאָרֶץ מְרַחֲקִים שְׂאִין בָּהּ שְׂיָרוֹת בְּכָלל וְהַכְּלָבִים
אֱלֹמִים מִכָּאֵב.

דְּבוּר הַמִּתְחִיל לְאֵט לְאֵט: דְּבוּר הַחֲלוּן הָרֶךְ

וְהַדְּבוּר הַקִּשָּׁה, אִם רַק תִּרְצִי.

דְּבוּר הַמִּתְחִיל וְצַעֲקַת הַמִּתְחִיל

וּגְרוֹנוֹ הַנִּכְחָר

דְּבוּר הַמְלַבֵּישׁ אָרֶץ כָּאֵב שְׁלֵמַת חֲרוֹז וּמְטָאפוֹרָה

דְּבוּר הַמִּתְחִיל: אוֹמְרִים לוֹ שְׂתֵק.

הו, איזה בטוי, הרוח המרפפת

במחנה שורה - שורה ארוכה, ארוכה. אני מתחבטת בין טומאת מת לעבודת הקודש. מה נזרא המקום הזה... וזה שער השמים.

גווילים נשרפים, ואותיות פורחות באוויר, ובעקר: השפה ההולכת ומתפרדת בתמונת עשרות ספרי תורה שאותיותיהן פורחות וכמה סופרים תופסים בהן ומחזירים אותן למקומן. הו, איזה ביטוי, הרוח המרחפת. חושך ואור משמשים בערבוביה מרחפים על פני התהום.

בזה אחר זה אבדנו את הסימנים החיוניים:
מספרים בצרון של הסלולר, סיסמאות אינטרנט,
מפות שלחן עם קתמים מפרסמים מההיסטוריה
חמש מאות מטה זכרונות מרים,
ובעקר: השפה ההולכת ומתפרדת,
החלקיקים האלמנטריים.

ובסופם של הדברים, הזחות הפיזיקליים העתיקים
ישכבו את הנאב הקדוש
החל, ומי האפרים של השכחה והרוח המרפפת -
הו, איזה בטוי, הרוח המרפפת.

השיר על הארץ

זהו שם הספר של משורר הנגב המערבי, ישראל נטע, שנתן לי יד לאורך הסיור של משלחת העדות של הרבנות הישראלית (מכון הרטמן, המדרשה באורנים) לנגב המערבי ולמחנה שורה. הלואי ונהיה עדים נאמנים למראות שראינו, לעדויות ששמענו, ללבבות הנשברים.
אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹתֵינוּ. אֲנַחְנוּ חַיִּים

